

Verslag centraal examen filosofie havo 2024

Democratie

Het examen havo filosofie kent dit jaar opvallende resultaten. Terwijl docenten in meerderheid in de Quickscan aangaven dat het examen precies goed was wat betreft moeilijkheidsgraad en lengte, en inhoudelijk goed aansloot op het gegeven onderwijs en een goed waarderingscijfer kreeg, was de N-term hoog, evenals het percentage onvoldoende. Deze laatste uitkomsten werden ook niet door de examenmakers verwacht. Een van de voorzichtige voorlopige conclusies kan misschien zijn dat de leerstof van het examenonderwerp Democratie voor leerlingen tamelijk pittig is. Van de andere kant was de N-term bij meer maatschappijvakken hoog, terwijl die minder pittige examenstof kenden.

Op scholieren.com verschenen reacties op het examen van leerlingen en een docent onder de titel 'Olifanten met mensen vergelijken op het havo-examen filosofie'ⁱ. Volgens de reacties vereiste het examen gedetailleerde kennis over de stof maar was het examen niet vaag, het was steeds duidelijk wat er van leerlingen verwacht werd. De onderwerpen van de opgaven waren goed gekozen, relevant, actueel en origineel, zoals over de neutraliteit van de overheid en de dreiging van autoritaire leiders. Wel vond een aantal leerlingen de opgave over democratie en dieren wat vaag en vergezocht. Hoewel het een pittig examen was, zou je een voldoende hebben moeten kunnen halen als je goed geleerd had, maar leerde je matig dan resulteerde dat in een onvoldoende. Over de lengte van het examen verschillen leerlingen van mening, van 'genoeg tijd' tot 'mokerlang'. In de Volkskrant verscheen de reactie van filosoof Martha Claeysⁱⁱ die vindt dat het examen met een mooie en tastbare casus over verkiezingen op Chinese basisschool laat zien dat filosofie overal zit. Claeys was ook onder de indruk van de lengte van het examen en van de breedte van het scala aan thema's waarover leerlingen moeten argumenteren. Heel interessant vond ze dat de vragen dicht op de huid van de maatschappij zaten en de grenzen van het klassieke idee van de democratie onderzoeken. Het bleef weliswaar wat beperkt tot de westerse blik, maar als leerlingen deze inhoud begrijpen, kunnen ze echt iets zinnigs zeggen over de samenleving zoals die vandaag de dag is. En daar gaat het volgens Claeys uiteindelijk om.

Op het forum van de VFVOⁱⁱⁱ zijn docenten overwegend positief over het examen dat inhoudelijk interessant en relevant is en redelijk helder en duidelijk qua vraagstelling. Opgave drie over democratie en dieren werd wel uitdagend gevonden, te meer omdat het wat verder van de normale bespreking van democratie afstaat. Het examen was makkelijker en korter dan vorig jaar en leerlingen hebben het meestal wel afgekregen. Het examen leek goed te doen maar leerlingen laten dat niet zien.

Bij de Examenlijn zijn geen klachten binnengekomen en er was ook geen reden tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

De N-term van het eerste tijdvak is vastgesteld op 1,9. Dat is iets hoger dan de N-termen van vorige jaren. In deze N-term zijn leerlingen gecompenseerd voor de lengte van het examen. Deze N-term resulteerde in een gemiddeld cijfer van 6,3, ietsje hoger dan vorig jaar, en een percentage onvoldoende van 30,8%, ook ietsje hoger dan vorig jaar. De N-term van het tweede tijdvak bedroeg ook 1,9. Het gemiddeld cijfer in het tweede tijdvak was een 6,2 met 24,4% onvoldoende.

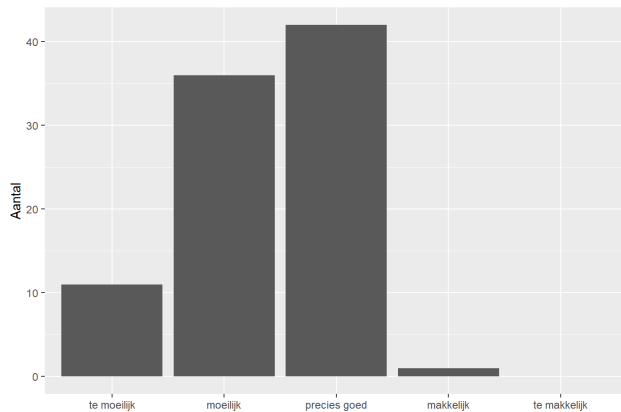
Het examen eerste tijdvak:

Please vote for me, Wat als we de democratie afschaffen?, Dieren en democratie

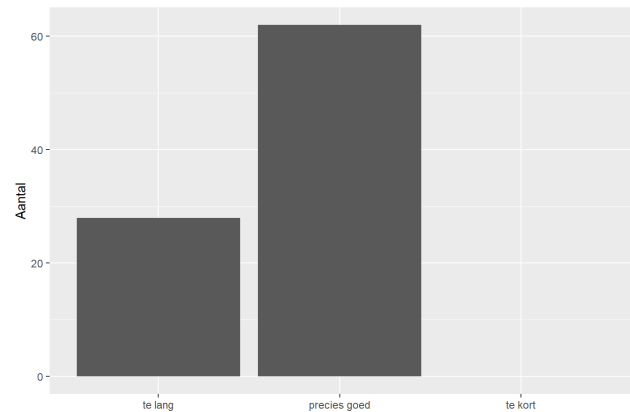
De QuikScan van 2024-1

Uit de QuickScan onder docenten komt het volgende beeld:

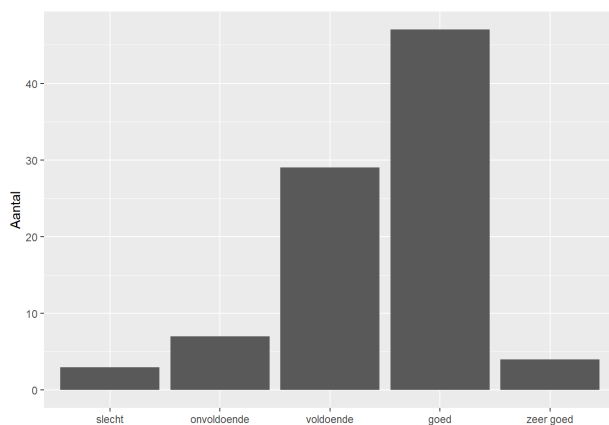
Moeilijkheidsgraad

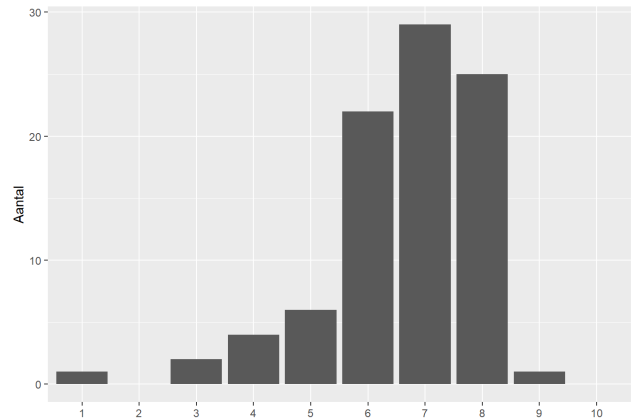
Lengte

Inhoud

Waardering

De algemene waardering van het examen is dit jaar met een cijfer van 6,6 hetzelfde als dat van vorig jaar. En ook de inhoudelijke aansluiting op het onderwijs is zeer vergelijkbaar met die van vorig jaar. Het examen was volgens docenten echter minder moeilijk en veruit de meerderheid vond het examen niet te lang.

De toetsanalyse van Stichting Cito

Uit de toetsanalyse van Cito blijkt dat de vragen over het algemeen een goed onderscheid maken tussen goed en minder goed scorende leerlingen. Enkele vragen zijn vaak overgeslagen, namelijk vraag 8, 16 en 20. Bij vraag 8 bleek het tweede fasebegrip deugd volgens Aristoteles een struikelblok, bij vraag 16 bleek de toepassing van Schumpeter op democratie bij bijen te ingewikkeld en ook bij vraag 20 leidde de toepassing van Dahl op dieren als onderdeel van onze democratie ertoe dat de vraag vaak werd overgeslagen. Over vraag 8 kwamen ook veel (onterechte) klachten binnen bij Laks over dat het begrip deugd volgens Aristoteles geen onderdeel zou uitmaken van de leerstof.

Opgave 1

Please vote for me gaat over de gelijknamige documentaire over een democratisch experiment in het communistische China waarbij voor het eerst in de geschiedenis de klassenvertegenwoordiger van groep 5 van een basisschool wordt gekozen door de klas. De kandidaten moeten door te debatteren en te spreken hun klasgenoten overtuigen dat zij de beste persoon zijn voor de positie. De bijbehorende vragen gaan over Gutmanns opvatting van onderwijs door democratie, zeggenschap van ouders bij het onderwijs, opvattingen van democratie van Nozick en Rousseau, zelfbestuur volgens Tocqueville, politiek bestaan volgens Biesta en Dahls opvatting dat democratie een democratische cultuur veronderstelt.

De beginvraag van het examen is rustig en de opgave als geheel kent weinig opmerkelijkheden. Met name *vraag 4 (argument voor definitie democratie met Rousseaus opvatting van democratie)* en *vraag 5 (individualisme en zachtmoedig despotisme als gevaren van democratie die volgens Tocqueville worden verkleind door zelfbestuur)* maakten een goed onderscheid tussen goede en minder goede leerlingen.

Opgave 2

Wat als we de democratie afschaffen? gaat over het boek *Over tirannie. 20 lessen uit de 20e eeuw* van Timothy Snyder over hoe antidemocratische aanvallen vanuit fascisme, nazisme en communisme kunnen worden afgeslagen. Snyder bespreekt hierbij het presidentschap van Donald Trump en de autoritaire overheid die Trump voorstaat. De vragen gaan over Aristoteles' deugdmoed bij het je verzetten tegen zo'n autoritaire overheid, hoe Mills utilistische ethiek en zijn ontplooiingsliberalisme daarbij kunnen helpen, het gevaar van woorden volgens Mill en Parekh, redenen voor volledige vrijheid van meningsuiting, universele waarden in verband met redelijk pluralisme en Rawls' onderscheid tussen basisstructuur en vrijwillige verbanden, politieke participatie volgens Schumpeter, een puntenstelsel voor stemrecht en het verval van democratie tot tirannie volgens Plato.

Deze opgave was de meest onderscheidende opgave van het examen, waarbij *vraag 10 (Mill en Parekh over wanneer woorden gevaarlijk zijn)* en *12 (beargumenteerde standpuntbepaling over vrijheid en gelijkheid als universele waarden in verband met Rawls' onderscheid tussen basisstructuur en vrijwillige verbanden en het feit van redelijk pluralisme)* de best onderscheidende vragen van het examen zijn. *Vraag 8 (toepassing Aristoteles' begrip deugd)* is vaak overgeslagen vanwege (onterechte) onbekendheid met dit begrip. *Vraag 13 (politieke participatie volgens Schumpeter)* en *14 (gelijk stemrecht volgens Mill)* zijn relatief makkelijke vragen gebleken.

Opgave 3

Dieren en democratie gaat over democratische beslissingen bij honingbijen, de minder democratische beslissingen van de vrouwelijke leiders van de Afrikaanse olifanten en rechten en godsdienstvrijheid voor dieren. Daarbij wordt gevraagd naar de voordelen van democratie volgens Schumpeter, legitimiteit, consensus en deliberatie bij bijen, politieke en technologische expertise en deugden bij olifanten, voordelen van democratie volgens Dahl, implicaties en vooronderstellingen bij een grondwettelijke status van dierenrechten en culturele diversiteit volgens Cliteur.

In deze opgave zijn relatief vaak vragen overgeslagen. Wellicht dat de toepassing van de leerstof op een casus over dieren wat ingewikkelder was voor leerlingen. Het onderscheidend vermogen van deze vragen was heel goed, met uitzondering van *vraag 21 (begripsanalyse van een gegeven definitie van democratie met vooronderstelling en implicatie in verband met een grondwettelijke status van dieren rechten)*. De laatste *vraag 22 (over dieren en culturele diversiteit als uitdaging aan democratie)* bleek een rustige slotvraag.

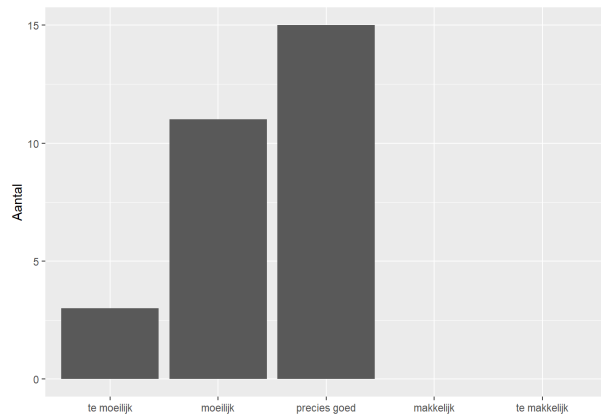
Het examen tweede tijdvak:

Asterix en Obelix, GrondFest, De fascistische uitdaging aan de democratie

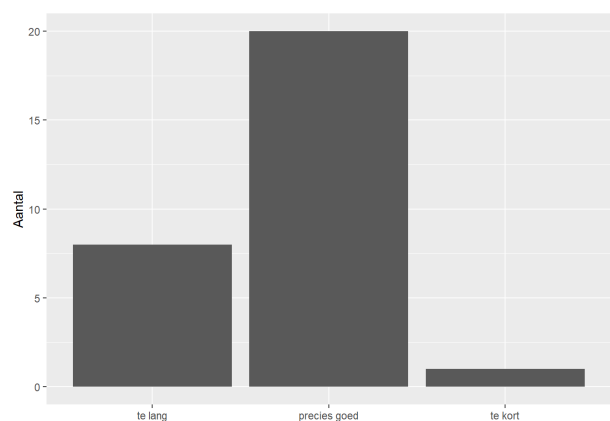
De QuikScan van 2024-2

De QuickScan van tijdvak 2 laat het volgende beeld zien:

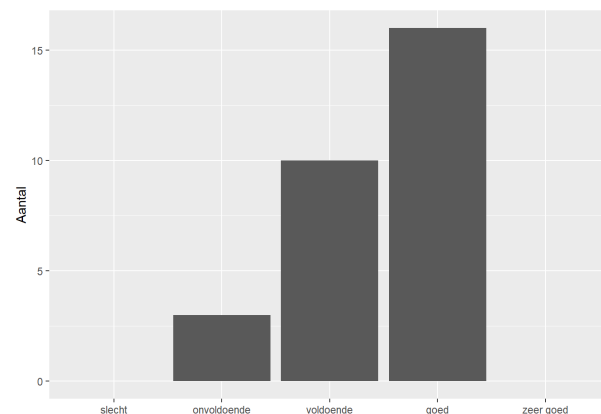
Moeilijkheidsgraad

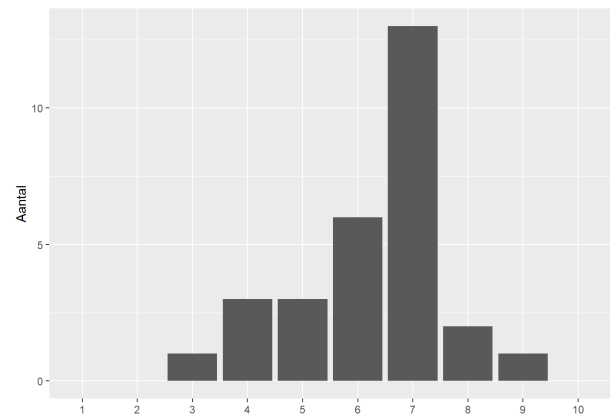
Lengte

Inhoud

Waardering

Het docentenoordeel van het tweede tijdvak is wat betreft moeilijkheidsgraad, lengte en inhoudelijke aansluiting zeer goed vergelijkbaar met dat van het eerste tijdvak. Wel was de algemene waardering van het examen met een cijfer van 6,3 lager dan die van het eerste tijdvak. Het aantal leerlingen dat dit examen gemaakt heeft is dusdanig klein, dat een bespreking van de toetstechnische analyse maar zeer beperkt mogelijk is. Bij de weergave van de opgaven hieronder zullen de vragen daarom niet afzonderlijk besproken worden.

In algemene zin kan worden opgemerkt dat het opvallend is dat *vraag 5 (begripsanalyse van democratie met vooronderstelling en implicatie)*, *vraag 8 (Schumpeters opvatting van democratie als markt en over de rationaliteit van gewone burgers)* en *vraag 21 (over argumenten voor en tegen het deliberatieve model van democratie)* erg vaak zijn overgeslagen. Daarnaast blijken *vraag 2 (Rousseaus opvatting van uniformiteit in een democratie)* en *vraag 6 (culturele diversiteit in een democratie)* geen goed onderscheid tussen goede en minder goede leerlingen te maken.

Opgave 1

Asterix en Obelix gaat over een aflevering van de stripreeks over een democratisch georganiseerd dorpje dat dapper standhoudt tegen Romeinse overheersing. In het dorpje worden belangrijke beslissingen in het algemeen belang gezamenlijk genomen op een vergadering waar iedereen zijn zegje kan doen. Op basis van alle meningen zoeken de bewoners naar consensus en nemen ze gezamenlijk een besluit dat geldt als wet voor iedereen. De vragen gaan over het verzoenen van vrijheid en gelijkheid bij het vaststellen van de algemene wil, Rousseaus opvatting van uniformiteit, democratische deugden, stemrecht en vrijheid van meningsuiting bij Mill, een begripsanalyse van democratie met vooronderstelling en implicatie en culturele diversiteit in het Romeinse Rijk.

Opgave 2

GrondFest is een festival voor de democratie. De organisatoren vinden het zorgelijk dat de democratische cultuur wereldwijd onder druk staat. Met het festival willen ze stimuleren dat zoveel mogelijk mensen meehelpen met het bouwen aan een open samenleving en een open democratie. Dat willen ze doen door op het festival zoveel mogelijk mensen samen te brengen, van jong tot oud, van links tot rechts, met verschillende meningen en achtergronden en vanuit alle hoeken van de samenleving. *GrondFest* is een festival om te experimenteren met ideeën over democratie en met manieren waarop mensen kunnen samenleven. De vragen gaan over Mills mensbeeld en zijn ontplooiingsliberalisme, Schumpeters opvatting over *GrondFest* evenals die van Cliteur, de onwenselijkheid van neutraliteit volgens Sandel, vrijheid van meningsuiting en kwetsende meningen volgens Mill, *GrondFest* als onderwijs door democratie en eisen aan burgerschap volgens Friedman.

Opgave 3

De fascistische uitdaging aan de democratie gaat over een gedachte-experiment over de fascistische beweging waarin een fictieve voorstander wordt opgevoerd om zijn argumenten te kunnen onderzoeken. De vragen behandelen het gevaar van zachtmoedig despotisme volgens Tocqueville, de goede despoot volgens Mill, Plato's opvatting dat democratie aan vrijheid en gelijkheid ten onder gaat, Nozicks opvatting dat democratie niet tot vrijheid leidt, met een onderscheid tussen positieve en negatieve vrijheid, Parekhs opvatting dat vrijheid van meningsuiting beperkt moet worden, Biesta's politiek bestaan als midden tussen indoctrinatie en vrijblijvendheid, het deliberatieve model van democratie en de opvattingen over partijverbod van Kelsen en Van den Bergh.

Het examen derde tijdvak

Het examen in het derde tijdvak is geen openbaar examen en er zijn onvoldoende kandidaten om hierover toetstechnische uitspraken te doen.

Frans van Dorp
Toetsdeskundige havo filosofie
Stichting Cito, divisie CTE
frans.vandorp@cito.nl

ⁱ <https://www.scholieren.com/eindexamens/blogs/examen-filosofie-havo-reacties>

ⁱⁱ <https://www.volkskrant.nl/binnenland/martha-claeyns-doet-havo-eindexamen-filosofie-ik-dacht-stel-nou-die-vraag-of-we-als-burgers-met-alle-levende-wezens-rekening-moeten-houden~bf3f108f/?referrer=https://www.google.nl/>

ⁱⁱⁱ <https://vfvo.nl/forum/havo-eindexamen-2024-tv1/algemene-indruk/#post-90>